

ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՎԱՆԻ

ՄԵԼԻԿ

Տարեկան գինը 10 բուլբուլի կէս տարւոյնը 6 բուլբուլի
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлис, редакция «Мелік».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն).

Յայտարարութիւնը ընդունւում է ամէն լիզուով.

Յայտարարութիւնները համար վճարում են
Եւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԿԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Օգնութեան առաջարկում. — Ներքին Տնօրէն-
թիւն. Ընթերցողի օրագիրը. Մատենագրու-
թիւն. Նամակ Զանգեզուրի գաւառից. Նամակ
Նախագործութեան. Ներքին լուսեր. — Հիմնական
Ներքին. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐ
ՐԱԿԱՆ. Կաթօրիկ հայոց եպիսկոպոսական
Աթոռը Ռուսաստանում:

ՕԳՆԱԹԵՆԱՆ ԱՍԳԱՐԻԶՈՒՄ

Նախընտանի գաւառի համար ձեռք են
բերված Թիֆլիսում անայնի գործածու-
թեան և երկրագործութեան համար ան-
հրաժեշտ իրեր, որոնք ուղարկվում են
այդտեղի բնակիչներին օգնելու հա-
մար:

Թիֆլիսում գտնել ամէն մի առարկայ
Նախընտանի գաւառի համար անկարելի
է, ուստիստե անդալկան տնտեսութեան
մէջ գործադրվող մի քանի իրեր, օրինակ
գործիքներ յատուկ են միայն Արարի
ապահին և յամենայն դէպս չեն վա-
ճառվում Թիֆլիսի շուկայում և պէտք է
պատասխան տեղական միջոցներով:

Նպաստամտոյց յանձնաժողովի կողմ-
ից Նախընտանի գաւառին է ուղարկվում
մասնագէտ Սահակեան թէ ուսումնասի-
րելու տեղական տնտեսութեան ընթացիկ
կարիքները և թէ ցուցումներ տալու գիւ-
ղացիներին նոր գործիքներ գործածու-
թեան վերաբերութեամբ:

Բայց ընթացիկ կարիքներ խնդրեն-
ք Նախընտանի գաւառում կարօտ է
ուսումնասիրութեան և հայ ու թուրք ազ-
գայնակութեան տեղափոխութեան հարցը
այն գիւղերում, ուր ներկայումս տեղի

ունեն խառն բնակչութիւններ: Թէ հա-
յերը թէ թուրքերը անյարմար են գրու-
նում մի գիւղում միմեանց կողքի ապ-
րելու: Շատ անգամ նրանց մէջ ծագում
են անհամաձայնութիւններ և անախոր-
ժութիւններ, որոնք մասնաւանդ այսու-
հետեւ կը դառնան ծանր և անտանելի
թշնամացած տարրերի համար: Այժմ, երբ
կրկու կողմից էլ ցանկութիւն կայ բա-
ժանվել և խմբվել առանձին առանձին
գիւղերում, դժուար չի լինել այնպէս
ծրագրել տեղափոխութիւնները, որ եր-
կու կողմերն էլ գոհ մնան:

Մեծ ուսումնասիրութեան է կարօտ և
Նախընտանի գաւառի ջրաբաշխութեան
հարցը, որի խառն և անորոշ գրութիւնը
պատճառ է դառնում շատ անախորժու-
թիւններ և ընդհարումներ:

Ճանկալի է, որ օգտակար չեն երկայ
դէպքից, միանգամից լուծէինք բոլոր
կնճռոտ հարցերը և ասպարէզից դէն
ձգէինք այն բոլորը, ինչ որ պատճառ է
դառնում ընդհարումներ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԹԵՐՑՈՂԻ ՕՐԱԳԻՐԸ

XXIX

Արեան տարի... Ո՞վ կարող է ասել, թէ
ինչ զնանք ենք կրել և պիտի կրենք: Ո՞վ
պիտի ասէ, թէ ինչու համար, ինչ պատճա-
ռով մի խաղաղ ու աշխատասէր ժողովուրդ
այդքան անակնկալ, այդքան յանկարծակի
թաղվից սուգի ու խաւարի մէջ...

Ձգ գիտենք զնանք չափ: Ոչ որ թա-
նդանք չէ հաւաքել, ոչ որ գումարներ չէ

պատրաստել: Բայց միթէ զնանք միայն
թաւաշանքով, գումարներով արտայայտվող
գումարներն են: Կարելի է հաւատալ, որ երբ
է իցէ մէկ կը ասեն ամենաճշդ թաւաշանքը:
Բայց այժմանից կարող ենք հաստատ հա-
ւատացած լինել, թէ զնանք անհամեմատ
սարսափելի են:

Հարկէ կարելի է գոհ լինել, հաշուէ կարելի
է ն ի թաւաշանքով: Եւ այդ հաշուից
մենք կարող ենք խմանալ, թէ այս ինչ կողմի
ազգայնակութիւնը զնանք է, բարեբանը է
եղել: Բայց զնանք միայն տեղական չեն,
միայն հասարակական այս կամ այն խմբին
չեն վերաբերվում: Վնասվել է ամբողջ հայ
ժողովուրդը: Եւ ասա այդ ընդհանուր զնանք
անկարելի է, որ և է դրական հաշիւ Լեւոն-
կէ. նրան կարելի է միայն զգալ, զգալ սար-
սափելով: Այդ այն զնանք է, որ ֆիզիքական,
նիւթական չէ հարուստութիւն: Մյուս այն զնանք
է, որ կրում է ժողովրդի մտաւոր-իմացական
աղակապը...

Գոյթով, վայրենի, անհիթթ մի յարձակու-
մով հնադարեան երկաթի և արեան հասկա-
ցողութիւնը ներս արշաւեց մեր կեանքի մէջ
և փոթորեց նրան ծայրէ ծայր: Այդ փոթո-
րիկը ճշդից, զանաւոր կայրեց այն նորարոյս
ծիւղը, որոնք այնքան դժուարութիւններով,
երկար ու երկար տարիներ տանջանքներով
անկված էին մեր մտաւոր գաղափարական
աշխարհում: Առանց այդ էլ հազիւ հազ էին
պլլուում մեր մէջ համաշխարհային լուսաւո-
րութիւնից վառած փորձիկ ճաղերը: Այժմ
Բնիկայ կարող են այդ երեւոյն լոյսերը դի-
մանալ այն անկող փոթորիկին, որ բարձրա-
ցաւ այրվող գիւղերից, փողոցներում ու դաշ-
տերում փայլած դիմաւորից:

Եւ բնական չէ՞ աշխարհի օրէնքներէ տե-

սակեմից: Մարի մասին հոգս չեն տնում այն
տեղ, ուր կեանքի և մահուան հարց կայ: Երբ
ֆիզիքական գոյութիւնը դառնում է կեանքի
աւելանմանը հարցը, այնտեղ մարդը տաք
բայրեղով յետ է գնում, դէպի նախնական
գրութիւնը, դէպի մարի խաւարում:

Եւ մեղանում արդէն նկատվում են ուղա-
նական շշտներ: Մտաւոր-կուլտուրական շա-
հերը բոլորովին յետ են բաղվել, երբորդա-
կան տեղ են ընտնում: Կանգ է տեղ գրակա-
նութիւնը. գրքերի պահանջ չը կայ. մտածել
որ և է կուլտուրական ձեռնարկութեան մա-
սին անկարելի է: Ամեն կողմից լսում է թէ.
«Ինչ ժամանակներ են, որ այդպիսի բաների
մասին մտածենք»: Բոլորովին ճշդ է. եւ մե-
ղանք ոչ որ չէ կարող ասել թէ պէտք է ու-
րիշ տեսակ լինի: Ոչ: Միայն արձանագրել
փաստը—ասա ինչ ենք կարող:

Ահա լրագրիւններ մէջ խօսվում է թէ հոկ-
տեմբերից պիտի սկսեն հայոց մշտական
ներկայացուցիչներ: Ինչ վիճակ է սպասում
մեր թաւառին: Սրիօք նա հնարաւորու-
թիւն կունենայ կա՞նոնոր առաջ գնալու, թէ
պիտի «ժամանակ չկայ» պիտի բաներով դադար-
վելու: Եւ անորով մի քանի քանի զնանք
Ամենք թաւառում ալ յայնի աստիճանով ա-
պահոված է, որովհետեւ նրա դիֆիցիտը
ծածկվում է նուերաւորութեամբ: Բայց այդ
դիֆիցիտը չէ կարող այնքան անգին դու-
մար կազմել, որ նրան անկարելի լինի ծած-
կել նուերաւորութիւններով: Եւ վերջապէս,
ինչ օգուտ պիտի տայ բնակ, թէ թաւառը դա-
տարկ լինի: Ամեն ինչ անվում է հասարակու-
թեան օգտի համար: Իսկ թէ հասարակու-
թիւնը սիրտ չունի, արամաւորութիւն չունի,
անօգուտ պիտի անցնեն և գրականութեան և՛
բնակ բոլոր ջանքերը...

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԿԱԹՈՒԼԻԿ ՀԱՅՈՑ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԿԱՆ ԱԹՈՐԸ
ՌՈՒՍՍԵԱՆՈՒՄ

(Պատմական տեսութիւն)

II

Նախընտանի գաւառում

Մեր այս տեսութեան ամբողջութեան հա-
մար հարկաւոր ենք համարում պատմել նախ
թէ ինչ վիճակի մէջ է եղել նախկին ժամա-
նակներում կաթօրիկ հայոց հոգևոր վարչու-
թիւնը օրն գաւառներում, որոնք այժմ Ռու-
սաստանին են ենթարկված և ապա միայն
կանգնենք Անգլիկոսութեան ուսումնական տիրա-
պետութեան շրջանին: Այս պարագան անհրա-
ժեշտ է նաև այն պատճառով, որ պարսկա-
կան և թրքական իշխանութեան շրջանները
ազդել են մի և նոյն ժամանակ բուն Վրաս-
տանում ազդող կաթօրիկների դրութեան վրա:

Հայոց մէջ կաթօրիկութիւնը սկսած է գտնել
նախ թան XIX դարը, բայց մինչև այն ժամա-
նակ միայն մասնաւոր անհատներ են կրօ-
նաբխ: Իսկ իսկ խմբային դարձել չեն յիշ-
վում: Կրօնափոխութիւնը տարածելու հա-
մար հաշմանկված լատին միսիոներներն էլ մի-
այն XIX դարից են սկսել հիմնվել հայոց
մէջ: Առաջին անգամ այդպիսի մի հիմնարկու-
թեան ձևերակի են դրսիսկիան կրօնաւոր-
ները՝ 1265-ին, այն էլ Ռուբինեանց հարս-
տութեան ժամանակ Հիթում Ա ի և իր կնոջ
Ջորէլ թագուհու հրաւերով: Դոմինիկեաններ
ընդ յետոյ Փրանցիսկեան կրօնաւորներն են
հաստատվում Երզնկայում: Կաթօրիկութիւն
ընդունող սուրճաւան անհատներն էլ մէջ ու-
շագրութեան արժանի է Հիթում Բ. Թագաւոր
ըլ: որ իր կրօնափոխութեան մէջ այնքան
առաջ է գնում, որ գահից հրաժարվում է և
1292 ին կաթօրիկ կրօնաւոր է դառնում «Եդ-
բայ» Յ. վանանէս կոչւումով և նրա ջիւղի
նաւը վարել համար լատինները նրան երա-
նելի երկ կարգին են դասել: Բայց բուն ժո-
ղովրդի մէջ XIV դարում և կաթօրիկութիւնը

փորձի շատ հիմն ընդունում:
Ունիթոնների արժատեանալը և նրանց մի-
ջոցով կաթօրիկութեան տարածումը չափա-
զանց վերգովեցնում է հայ լուսաւորչականնե-
րին, որոնք խիստ հաւածանք են հանում նը-
րանց դէմ, որի հետևանքն այն է լինում, որ
ոմանք նահատակվում են մասնաւորապէս իշ-
խանութիւնների ձեռքով, իսկ շատերը ստիպ-
ված են լինում ցրվել այս ու այն կողմ:

1308-ին Հայաստան են գալիս դոմինիկեան
կարգի կրօնաւորները առանձին յանձնարա-
րականներով Յովհաննէս XXII պապի կողմից՝
մեր Օշին թագաւորին: Այդ կրօնաւորներից
մէկն էր Բարդուղիմէոս Փոքր անունով մի դո-
մինիկեան, որ եպիսկոպոս էր ձեռնադրված
Աւարպատական Մարաղա քաղաքի վրա: Սա
մեծ համբաւ է թողնում բոլոր շրջակայքում,
մասնաւոր հայոց մէջ. նախ գալիս է նրա
մօտ Յովհաննէս Երզնկացի, ապա «վարդա-
պետ վարդապետաց» Եսայի Նեքցիս ուղար-
կում է Բարդուղիմէոսի մօտ իր 360 աշա-
կերանքների միջից Յովհաննէս Բոնեցուն, որ
երկար ժամանակ մնում է դոմինիկեանների
մօտ, կաթօրիկութիւն է ընդունում և Բար-
դուղիմէոսին համոզում է գալ իր հետ Հա-
յաստան, յատկապէս Բոնա, (Նախիջևանի
գաւառում): 1330-ին Բարդուղիմէոսն հաստատ-
վում է Բոնայում, ուր Յովհաննէսի հետ միա-
սին կաթօրիկութիւն են ընդունում 11 ուրիշ
հայ վարդապետներ՝ Եսայիի աշակերտներից,
իսկ ինքը Եսային այդ տարին վախճանվում է:
Այս 12 հայ վարդապետները՝ Բարդուղիմէոսի
գլխաւորութեան տակ մի նոր կրօնաւորական
կարգ են հիմնում «Միացեալ եղբայրներ» *)

անունով, որի նպատակն է լինում կաթօրի-
կութիւն տարածել հայ ժողովրդի մէջ:
Կարճ ժամանակում 3 քաղաք և 30 գիւղ
ընդունում են կաթօրիկութիւն և այս նոր հայ
կրօնաւորների թիւն այնքան մեծանում է, որ
նրանք իրանց բարոյութիւնը տարածում են

*) Լատինական կոչումով fratres unitores, որից և մը-
նացել է ունիթոն անունը, որով կոչվում էին մի
ժամանակ կաթօրիկ հայերը: Ունիթոն շշտապէս
է միացեալ, այսինքն Հոմարտի անունը հետ միացած:
Ունիթոնների մասին ընդհարած տեղեկութիւններ
է առկա հայր Առնան իր Սիւսականում:

Հայաստանից դուրս բնակվող հայերի մէջ և
գիւղ ևս XIV դարի առաջին կէսին գալիս են
Վրաստան, յատուկ վանք են հիմնում Թիֆլի-
սում, ապա գնում են Լըիմ, ուր նոյնպէս մե-
նաստան են հիմնում Թեօփոսիայում: «Միա-
ցեալները» գլխաւոր կենտրոնը դառնում է
Նախիջևանի և Երնջակի գաւառները, Զահուկ
և Աղարաւ գիւղերը: Նախիջևանում հաս-
տատվում է առաջին հայ-կաթօրիկ եպիսկոպո-
սական աթոռը 1350-ական թվականին: Ինչ-
պէս ամեն նորարարները, այնպէս էլ առա-
ջին ունիթոնները սաստիկ մոլեռանդ են լի-
նում, ձգտում են լատինաւոր, ընդունում են
նոյն իսկ լատին ծէս և թոյլ են տալիս իրանց
զանազան անհիթթ վարժութիւններ: Բայց պէտք
է ի պատիւ նրանց ասել, որ նրանք մի բան
շատ ամուր են պահում—հայերէն լեզուն իբրեւ
իրանց ազգային մեծագոյն գործին: Թէ այն
ժամանակ և թէ նրանից վերջը դարերի ըն-
թացքում, ունիթոնները կամ առհասարակ
հայ-կաթօրիկ կղերը միշտ մեծ եռանդով պահ-
պանել է իր մայրենի լեզուն, որ գլխաւոր
օղակն է եղել նրան հայութեան հետ կապող:
Այն մոլեռանդութեան դարում, ի սկզբան
երբ նրանք բազմաթիւ կրօնական գրքեր են
թարգմանել լատիներէնից հայերէն, նորա-
դարձներ գործածութեան համար, լեզուն
շատ ազաւազվել է լատինական բառերի և
բացատրութիւնների ճշգրտաւ տակ: Այդ թարգ-
մանութիւնները կատարել են մասամբ այն
ունիթոնները, որոնք բաւականաչափ հմուտ
էին լատիներէնի և մասամբ էլ հայագէտ
համարված լատին կրօնակիցներն, որոնք բա-
ւականաչափ չէին տիրապետում հայերէնի,
ուստի մի տեսակ խառն լեզու են մտցրել
իրանց գրութեան մէջ, բայց ինչպէս ասա-
ցինք, նրանք իրանց բոլոր եկեղեցական արա-
րողութիւնները նոյն իսկ լատիններից առն-
վածը կատարում էին հայերէն լեզուով: Լե-
զուն նախանձախնդրութեան մի հետաքրքրա-
կան օրինակ են առել ունիթոնները XVII
դարում: Հայր Rhodes անունով մի ուսուսողան
(եղբուր) կրօնաւոր իր հետ Նախիջևան է բերում
Չիլաստանից մի կաթօրիկ չինացի պատանի
և յանձնում է հայ-կաթօրիկ եպիսկոպոսին, որ
նրան Հոմ ուղարկէ: Եպիսկոպոսը չինա-

ցուն ուղարկում է իրանց վանքը, 6 տարի
պահում է, նրան լաւ հայերէն է սովորեցնում
և ապա ուրիշ հայերի հետ միասին ուղարկում
է Հոմ:

Այս հայ-կաթօրիկներին դեռ ևս XV դա-
րում Ֆրանցիսկայ էին կոչում (լատինական
պաշտօնական թղթերի մէջ նրանք անուան-
վում են natio franca-armena). այդ ժամանա-
կից է սկսվել նրանց Ֆրանց կոչվելը, որ մի
ժամանակ շատ էր տարածված, բայց այժմ ար-
դէն տեղի է տուել աւելի ճիշդ հայ-կաթօրիկ
կոչման: Կաթօրիկ հայոց թուի մասին պահ-
պանված են հետևեալ տեղեկութիւնները.
1601-ին Նախիջևանում, Աղարաւ, Աղարաւու-
նիս, Զահուկ (կամ Զահրի) գիւղերում և առ-
հասարակ Երնջակի և շրջակայ գաւառներում
նրանք եղել են 19,000 հոգի և ունեցել են 11
եկեղեցի: Տարիներ և դարերի ընթացքում
այդ թիւն իջել է 10,000-ի, երբեմն էլ աւելի
պակաս, որովհետեւ այնտեղից գաղթել են
Պարսկաստան, Վրաստան և Խրիմ:

«Միացեալները» իրանց հոգևոր-վարչական
կազմակերպութեան մէջ պահպանել են մի շատ
կարևոր սկզբունք, այն է՝ նրանց պահանջել և
ընդունել են Հոմից իրաւունք, որ իրանց
եպիսկոպոսին իրանք ընտրեն. ընտրութիւնը մի-
այն եկեղեցականներին չէր վերապահված, նրան
մասնակցում էր նաև ժողովուրդը: Բայց դրա-
նից եկեղեցական կալուածներն էլ կառավար-
ւում էին իրանք, ըստ իրանց հայեցողու-
թեան: Ուրեմն 3 կարևոր ազգային-եկեղեցա-
կան սկզբունք ի վարդոց անտի պահպանվել է
հայ-կաթօրիկներէ մէջ, չը նայելով նոյն իսկ
հաւատափոխութեան առաջին դարերի մոլե-
ռանդութեան և ձգտման դէպի լատինականու-
թիւն: Այդ սկզբունքներն են, 1) հայերէն
մայրենի լեզու, 2) ընտրողական սկզբունք և
3) եկեղեցական ստացուածքի սեփական կա-
ռավարութիւնը: Այս երեքն էլ բուն լատին
եկեղեցու (անձուկ մարդ) ուղուն հակառակ
են: Իսկ այժմ երբ հայ կաթօրիկ պատրիար-
քութիւն ունեն, այդ ազգային եկեղեցական
իրաւունքները ևս աւելի ընդարձակված և
սահմանադրված են իբրեւ ինքնավար եկեղե-
ցու:

(Եր շարունակվի)

Երեկ «ՈՅ» լրագրում պ. Արաքսանը յայտնում էր թէ ինքը ստիպւած է փակել իր թատրոնը Հաւաքարում: Դա մի մեծ զրկանք է Հաւաքարի բազմաթիւ ազգայնականներին համար, մեծ զրկանք է և ժողովրդական ներկայացուցիչներին համար: Այդ թատրոնը նոր-նոր սկսել էր ժողովրդականութիւն ստանալ, գործ կատարել: Զիշտ է, նրա փակվելը անմիջապէս չէ կապւած այս տարվայ դժբախտութիւնների հետ, բայց բանն այն է, կարելի պիտի լինի այսպիսի մի ժամանակ բաց անել այդ կերպով փակված, այդ տեսակ նշանակութիւն ունեցող դերեր: Կարելի է յուսալ թէ հասարակութեան մէջ կերեւան ջանքեր այդ-պիսի կործանիչ գործերը կենդանացնելու համար:

Եւ դեռ ով գիտէ, քանի քանի հասարակաշան, արդիւնաւոր կուտարական գործեր պիտի կանգ առնեն կեանքի անողորմ պահանջներին առաջ: Ո՞վ գիտէ դեռ քանի մանր մուկներ, բայց համակրական ձեռնարկութիւններ այժմ իսկ խնդրված են կամ պիտի խնդրվեն մասնիկ ապագայում...

Մեր ֆլամաններ ուղղակի սարսափելի են: Մեր կանգ են առնում, յետ մնալ ենք սկսում և ով գիտէ որքան մեծ պիտի լինի մեր այդ դժբախտութիւնը...

Հնազանդվել ձեռնադրել—ուրիշ ինչ կարելի է անել:

Բայց կայ մի բան: Աղետներ ժամանակ աշխատում են, որ ֆլամաններ որքան կարելի է թէ լինեն:

Ծանկանք, ուրեմն, որ հայ ժողովուրդը իր դժբախտութեան մէջ այնքան ուժեղ ու անուշ լինի, որ թէ կորուստներ ունենայ իր մտաւորական գործերում:

Զափազանց թանգ գնով, չափազանց մեծ դժուարութիւններով ու տանջանքներով են ձեռք բերված այն համեստ գործերը, որոնք այսօր մեր հոգեկան միջավայրում են կազմում, որոնց վրա մենք յենվում ենք իբրեւ մտազայ պատրաստվող մի ժողովուրդ:

Նեղութիւնների, տառապանքների մէջ չէ մոռանանք մեր այդ նուիրական ստացուածքները, չէ մոռանանք, որ միայն ֆիզիքական ոյժը չէ պաշտպանում—ազատում: Միտքը, կուտարան, լուսաւորութիւնը նոյնպէս պաշտպաններ են:

Ձեռքից չէ տանք այդ փրկարար սրբութիւնները:

Ահա ինչ եմ ցանկանում իմ ամբողջ սրտից հայ ժողովուրդին նրա տառապանքի այս սև օրերում...

Լ.

Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ի Ռ Ի Թ Ի Ե Ն

Paul Hoffmann: Die deutschen Kolonien in Transkaukasien. Berlin, 1905.

Պոլ Զօֆման, Գերմանական գաղութները Անդրկովկասում. Բերլին, 1905 թ.

Ռուսաստանի ներկայ ազատարար շարժումը, որ նոր կեանքի ուրախալի հեռանկար է բանում ոչ միայն ռուսներին, այլ և հպատակ ընդ որ ազգութիւնների համար, զգալի չափով հետաքրքրում է նաև այն գերմանացիներին, որոնք պատմական զանազան հանգամանքների շնորհիւ թողել են իրանց մայր հայրենիքը և գաղթելով Ռուսաստանի լայնածաւալ տէրութիւնը, հիմնել են նրա մի քանի մասերում զանազան գաղութներ, որոնց մի մասն էլ հիւրընկալել է իր սահմաններում բազմացել և բազմաթիւ գոյկաւոր: Զը նայելով, որ Անդրկովկասի գերմանական գաղութներն ուսումնասիրութիւնն ունի իր հարուստ պատմական գրականութիւնը, բայց՝ նրա մեղ ծանօթ ոչ մի աշխատութիւնը այնպէս լիակատար և հիմնաւոր չէ, որքան մատենախօսութեան նիւթ կազմող պ. Զօֆմանի «Գերմանական գաղութները Անդրկովկասում» վերնագրով աշխատութիւնը, իր տեսակի մէջ:

1817—1818 թուականներին Վիւրթենբերգի թագաւորութիւնից դուրս եկաւ մասսայական մի մեծ գաղթականութիւն, որին մասնակցում էին մօտ 20,000 վիւրթենբերգցիներ: Դրանցից մօտ 6000 հոգի գրավելով ռուսաց կառավարութեան խոտուտներում, եկան և գաղթականութիւն հաստատեցին Կովկասի՝ գլխաւորապէս Թիֆլիսի և Գանձակի նահանգներին մի քանի մասերում, որտեղ նրանք իբրեւ աշխատակէր ու եռանդաւ մարդիկ ժամանակի ընթացքում մշակեցին իրանց բնական տեղերը և կազմեցին մի շարք բարեկարգ ու ծաղկած գիւղեր: Այդ գաղթական գերմանացիների սկզբնական ծանր և ներկայումս ձեռք բերած բարեկեցիկ վիճակն ուսումնասիրութեանը է

զբաղվում Պ. Զօֆմանը իր աշխատութեամբ: Հեղինակը մանրամասն կերպով ամենեց առաջ ուսումնասիրում է վերոյիշեալ գաղթականութեան պատճառները, որոնք մինչև Պ. Զօֆմանի ներկայ ուսումնասիրութիւնը, միմիայն կրօնական տեսակետով էին բացատրուում: Պ. Զօֆմանից առաջ, Կովկասի գերմանական գաղութներին ուսումնասիրութեամբ զբաղված գրեթէ բոլոր հեղինակները, կարծում էին, որ գերմանացիների Կովկաս գաղթելու գլխաւոր շարժառիթը կազմել է այն նոր եղբարանը (Gesangbuch), որ կառավարութիւնը ցանկաւ նույն էր պարտադէր դարձնել Վիւրթենբերգի բոլոր եկեղեցիներին համար: Իբր թէ կրօնական այդ նորմութիւնը տանել չէ կարողանալով, մօտ 20,000 հոգի 19-րդ դարու սկզբում գաղթեցին Վիւրթենբերգից դէպի Ռուսաստան և մասամբ էլ Անդրկովկաս: Գերմանացի վերոյիշեալ հեղինակը հերքում է այդ կարծիքը, համոզեցուցել փաստերով ապացուցանելով, որ գլխաւորապէս անտեսական անհաշիւ շահաւոր պայմաններն են վիւրթենբերգցիների Ռուսաստան և Կովկաս գաղթելու պատճառը եղել: Այդ թուականներին Վիւրթենբերգում մի կողմից սաստիկ սով էր տիրապետում, իսկ մի կողմից էլ գիւղացիներին դանազան հարկերով ծանրաբեռնված լինելու պատճառով դիմեցին գաղթականութեան, որին միայն շատ թէ չափով են նշարկում կրօնական մօտեցումները:

Կոլոնիալ գերմանացիները սկզբում Կովկասում ահագին տանջանքներ կրեցին իրանց գոյութեան կուր համար, չէր այսինքն որ ընդհանրապէս չէր գաղթած Կովկասը իրանց ցանկացեալ «Աւետեաց երկիրն» էին համարում: Կլիմայական օտար պայմանները և նրանց գաղթավայրերի բոլորովին անմշակ լինելը, իրանցից բաւական զոհեր խնցիլ, մինչև որ նրանց երրորդ սերունդը կարողացաւ այդ գաղութները այն նախնիների բարձրութեան վրա կանգնեցնել, որոնց մէջ նրանք ներկայումս են գտնվում: Անդրկովկասի երեքմիջ անմշակ դաշտերում նրանք ժամանակի ընթացքում ստեղծեցին գերմանական կուտարական օաղակներ, որոնց գլխաւորապէս թիւնը մինչև այսօր էլ կարող է կազմաւորել տեղ ծնունդի նրանց հարեան հայ, թուրք և ռուս գիւղացիների համար: Գերմանացի կոլոնիստներն էլ չէր կարողանալով գաղթականներին յատուկ ընդհանուր օրէնքից բացառութիւն կազմել, ժամանակի ընթացքում իրանց յաբարեութիւնը կորցնել մայր հայրենիքի հետ, որի մասովը միմիայն այժմ է սկսել հետաքրքրվել նրանց վիճակով, աշխատելով օգուտ քաղել Ռուսաստանի ներկայ ազատարար շարժումից յօգուտ իր հայրենակիցներին:

Պ. Զօֆմանի աշխատութիւնը ընթերցողին մանրամասնօրէն նկարագրում է Կովկասի գերմանական գաղութների զարգացումը և նրանց ներկայ դրութիւնը, որ հետաքրքրել է և հայերին համար:

Լ. Բաբայան

Թիֆլիս.

ՆԱՄԱԿ ԶԱՆԳԵԶՈՒՄԻ ԳԱԽԱՌՈՒՅ

Բնակող, յունիսի 24-ին

Առ այժմ մենք երջանիկներ ենք. կարծիք ու այլաբանական իրականութիւնից զերծ մնացինք պատահաբար, երբ շնորհիւ գաւառիս հեռու և խուլ լինելուն, հետեւաբար և խաւար-հիւ մեր գաւառապետի աշխարհը հսկողութեան: Սակայն հարց է. արդեօք մինչև վերջն էլ այսպէս կը մնայ դրութիւնը. երևում է, որ ոչ, եթէ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք չառնվին: Այս եղբարեկցութեան բերում է նախ այն դէպքը, որ մեր գաւառի Սիւխան «մահալ» ռուս պրիստաւին, որը յայտնի էր իր խաղաղասէր քաւարութեամբ, թուրքերը հարկադրեցին հրաժարվել իր պաշտօնից մի քանի անգամ գիշերով յարձակվելով նրա տան վրա շարքերիս գիւղում: Այս պրիստաւի տեղ նշանակվել մի թուրք, որից դժգոհ է ամբողջ հայ ազգաբնակչութիւնը. ռուսի անհրաժեշտ էր պաշտպան չարեքները առաջն առնելու համար պ. Օ. Սիւխանի առաջարկութեան համաձայն վարվել այս դէպքում, այսինքն օտար պաշտօնեայ նշանակել, ոչ հայ, ոչ էլ թուրք:

Երկրորդ մեղ համար մտանգաւոր են ոչ այնքան տեղացի թուրքերը, որքան մեր ինքնակեր չուր թուրքերը բազմաթիւ ցեղերը, հարցաւ ու մի լրումով: Եւ եթէ մինչև այժմ սրանք հանգիստ են եղել՝ հաւանօրէն այն պատճառով, որ շատ էլ պատրաստ չեն եղել, թէ և բացի բազմաթիւ բերդաններից, զինված

են նաև նոր, հինգ բացվող հրացաններով, միայն փափուշտի պաշար չունեն. սակայն դժբախտութիւնը մեծ չէ. նրանց այս պահաւորակութիւնը են թուրքերից ստանալով փամփուշտների տանապատիկ զինը Նախիջևանի հայերի հարստութիւնից, որ մեր սարերի թուրքերը բերել են հարեան գաւառից. այս անհրաժեշտ փաստ է ամբողջ վիճակում. առաջին 15-ին յայտնի Մուրթուզ աւազանը շարժակալի Արիւն գիւղի վրա սակայն թուրքերը չեն համաձայնում առարկելով, որ նախ իրանց շատ էլ պատրաստ չեն, ռուսի պէտք է մի թէ յետագայ այդ որոշումը մինչև որ կիմացնեն, որ «արանի» մարդը զինված չայ. և երկրորդ՝ կասկածելով իրանց ընտանիքներին և աղբարներին ազանովութեան համար խռովութեան ժամանակ՝ խորհուրդ են տալիս դաժնաւ սպանել մինչև ընտանիքը ու հաւաքուն կուղարկեն. իսկ այս նրանք կը կատարեն մօտաւորապէս յուլիսի կէսից սկսած, ինչպէս ամեն տարի, այսինքն այն ժամանակ, երբ մեղ մօտ սկսված կը լինի հունձը. հետ-նախ ժամանակ:

Եթէ մեղ մօտ էլ սկսվի խռովութիւնը աւելի սարսափելի և հրէշաւոր կը լինի. նախ, որ «ընչը» կամ «թարաքած» էն աւելի կատարի է և աւազակային բնաւորութեան տէր է քան տեղացի թուրքերը, և երկրորդ՝ ահագին մեծամասնութեան դէմ կանգնած է մի բուն անդէն բրիտանիայ—բար-բերով մեղով ու ստրկացած ժողովուրդը, որ միշտ ուզում է պաշտպանված լինել. Սիւխան գաւառամասում կան 14 հայ գիւղեր 50—150 անից իւրաքանչիւրը, իսկ Բուսակով ժայռի 300 անից, այս գիւղերից 2-ը խառն բնակչութիւն ունեն: Սրանց դէմ կան 28 թուրք գիւղեր և մեծաքանակ թարաքածներ:

Ինչպէս լսում ենք կառավարութիւնը մտադիր է «ընչը» ժամանակից առաջ ուղարկել իրանց տեղերը. եթէ իրադարձվի խաղաղութեան համար այս շատ նպատաւոր կը լինի: Թուրք պրիստաւի փոխելը և «թարաքած» դարձնելը բաւականին կը հանգստացնեն յուզված մարդերը: Այս տարի հայերից ոչ ոք սար չի գնացել ժողովուրդը սարսափել, ահ ու դողի մէջ է և սպասում է՝ առ ու վախով յիշելով իր կորցրած ցանկալի խաղաղութեանը...

Յունիսի 25-ին Երեկվայ երջանիկներս այսօր բախտ ունենք յայտնելու, որ մեղ էլ չէ վիճակված աղաւթելու այս բաժնից, արեւան հոսանքը մեղ էլ հասաւ: Ինչպէս յայտնել եմ մինչև այժմ դեռ ընդհանուր կերպարանք ունեցող ոչինչ չէր պատահել, թէ և երկու անգամ արդէն խաղվել էինք, բայց և այնպէս հրէշաւոր իրականութիւնը ստիպում էր գնալ: Հեռուից լսվում էր հրացանների որոտանքը. մեր անառականները լրիւ էին: Ինչպէս սպասելի էր «թարաքած» էր սկսել կռիւն մեր հարեան մաղցիկների հետ: Անձնապաշտպանութեան սուրբ ու մղել բնադրը դրում էր դէպի առաջ... և մեր գիւղացիները գնացին. իսկ մեր ետեղից էլ դուրս եկան մեր գիւղում եղած 14 կազմակերպ հրահրեմ մեղանից բաւական հեռու էր—մօտ 4 վերստ: Թուրքերը լինելի ծերպերում մի քանի յարմար դիրք էին ըռնել: Թէպէտ անմիջապէս մեր գիւղի շահերը այսօր չէին ֆլամանում—գնացին մաղ-բեցիներն օգնութեան. հարեան նախիջևանցի-ներին վիճակը պերճախօս և օգնութիւն հրա-մայող զինակ էր: Եւ պէտք էր գնալ, որ մենակ չէ մնան և առանձին առանձին կուղ գնանք, որպէս զի մեր առանց այն էլ բաժան ու թիթիւ ուժերը միմիայն գործ դրվէին: Բայց միմիայն 15 հոգի գնացին օգնու-թեան, իսկ միւսները դիրք մտան մեր հան-դում: Կաղանները չէր գնացին առարկելով, որ իրանց թոյլատրված չէ մի գիւղի սահմանից անցնել միւսին օգնութեան: Մաղբեցիները չեն յուսահատվում. սրանք նախ խլում են Շաղաւ պատմական գիւղի նախիքը, որ տա-նելիս են եղել երեք թուրքեր, սպանելով սրանցից մէկին. բայց մինչ այս թուրքերը տանում են Մաղբա գիւղի տաւարները մօտ 600 հատ. Մաղբեցից դառնում են դէպի գա-ւառներ, սակայն արդէն տարած են լինում: Հաստատ համոզված լինելով, որ եթէ թոյլ տան այսօր անուշ անելու մեր գաւառները՝ վաղ աւելի հրէշաւոր բայել կանի, «թարա-քածներ», ֆլամանները վճռում են ինչպէս էլ լինի եթ առնել ոչխարները, և մօտաւորապէս առաւօտեան ժամի 10-ից կուր են ըռնում, որ առաւ և մինչև երեկոյեան ժամի 6-ը: Բացի մերոնցից օգնութեան են գալիս Ար-լուի և Բոզաբի հայերը: Թուրքերը ամուր

դիրքերում են լինում և մի առ ժամանակ կարողանում են պաշտպանվել: Զը նայած հայերը համարեա զիրենք չեն ունեցել, թուրքերից ցած են եղել և կուրել են հին հրացան-ներով, իսկ թուրքերը նոր, հինգ բացուղի-նով, բայց չնորհիւ մի հսկում և անձնուէր անձի փոքրիկ խմբի, կորուստներ չունեցանք, բացի երկու վերաւորներից—մէկը մաղբեցի, իսկ միւսը աւելուցի: Երեկոյեան դէմ աղո-վում է թուրքերին զիրենքից հանելն. սրանք սկսում են փայտել և մի երկու ցեղեր իրանց վրանները փայտնում են վերին ձորերը: Յաղթութիւնը կատարեալ է լինում. վաղուց սկսված կենսաթրթիւ ուսան որոտում է սա-րերում. ընկնում են թուրքերի ետեղից, որ գոնէ երանդի փոխարէն մի բան խլին, բայց այդ քաղէին առաջինից դուրս են գալիս հարկւր ձիաւորներ. մեր սարսափը մեծ է լի-նում և սկսում է մի մասը նահանջել: Բարե-բախտաբար շուտով լսվում է ռազմի փողի ձայնը. կարծեցեալ թշնամին լինում է Գեօ-մօի դիրքից (Նախիջ. գաւառ) վերադարձող մեր գաւառի մի հարկւրեակ կաղակ պրինց Նապալիօնի այնպիսի ժամանկուց յետոյ: Գա-ղանքի յայտնվելն էլ վերջ է դնում կուրին: Հայերը ոչինչ չէր ստացած վերադառնում են: Ըստ լուրերի թուրքերը գոնեք մօտ 15-ն են: Կուրի միջոցին թուրքերը տանում են Շաղաւ գիւղի 180 դռնէնից:

Այսօր, 26-ին, ընդհարում չեղաւ: Սպասում ենք գաւառապետին: Հարկւրներով թուրքեր անցնում են գնված դէպի սարերը, նրանք մեծ պատրաստութիւններ են տեսնում. երէկ-վայ ընդդիմադրութիւնը անսպասելի լինելով նրանց կատապաղել է: Այսօր թուրքերը ըս-պանեցին երկու աւելուցիների իրանց հան-դում: Երեկոյեան, ժողովրդի սրելի վրաց գա-ւառապետը եկաւ մեր գիւղը:

Այսօր, 27-ին, պ. գաւառապետը մեկնեց Մաղբա և տեղացի ծերունիների հետ գնացին ստանալու խլած աղբարները: Թէ ինչպէս կը վերջանայ—յետոյ:

Վ. Խորէնի

ՆԱՄԱԿ ԵՄԱՍԿՐՈՒԹԱՆ

Շուշի, յուլիսի 6-ին

Թոյլ տուէք, խնդրեմ, երկաթուղիս ուղղել «Մշակ» № 126-ում Շուշուց գրված Տ. ստո-րագրութեամբ թղթակցութեան ինձ վերաբե-րեալ տողերի կատարեալ անհիմնութիւնը: Պ. Տ. գրում է. «Դրան իբրեւ պատասխան (Մօլլա Աբդրահմի աղայի խօսքերին), հայ հոգեւորականութեան կողմից, խօսիչ Ներսէս վարդապետ Տէր-Միքայէլեան, ցոյց տալով որ իր անդադրում խօսածների մէջ ինքը միշտ չնշտել է երկու ազգերի համեմատութեան անհրաժեշտութիւնը և հաւատացած է, որ հայերից և թուրքերից ընտրված յանձնաժո-ղով, ինչպէս մինչև հիմա, այնպէս և այսու-հետև չի թոյլ տալ որ և է ըռնկում առաջ գալու մեր մէջ»:

Այս ամբողջ մտացածին էմիչու է պարոնն իմ խօսածն այնպէս ամփոփել չը գիտեմ, ուրովհետեւ պ. Տ.-ի յանձնարարութիւնը ինձ միանգամայն անյայտ է: Յիմենայն դէպք ցաւ է, որ մի թղթակցի հաղորդում է ոչ իրողու-թիւնը, ընդհանուրօրէն չէ վերաբերում իր գրածին և իրան հաշիւ չէ տալիս, թէ որ աս-տիճան վերաւորական է ամեն մի փոքր ի շատէ կրթված մարդու համար, երբ նրան վերադրում են նմանօրինակ անտեղի խօս-քեր, իր պարծենդաւորութեամբ և անհեղին ու անմիտ յաւանդութեամբ: Յիւրաք, ես այդ օրը մի քանի խօսք եմ ասել եկեղեցում, սակայն ես լոկ չնշտել եմ այն հանգամանքը, թէ մի լաւ մարդու յիշատակը որքան աւելի խրատական և իրօք օգտակար է հասարակ ժողովրդի համար մեր այս ծանր օրերում, քան հազարաւոր այլ ջանքեր և բարեմաղթի, որ երկու ազգերի մէջ էլ շատ լինեն հանգու-ցեալի պէս ամենից յարգված անձինք:

Ներսէս վարդապետ

ՆՍԻՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Երեկ Թիֆլիս վերադարձաւ կովկասեան Փոխարքայի զինւորական մասի օգնական գե-ներալ-լէյտէնանտ Ե. Դ. Մալաւան:

Դարբաղի թեմի առաջնորդ Աշոտ եպիս-կոպոս Շախնանցը յուլիսի 6-ին ներկայացաւ Կովկասի Փոխարքայ կօմս Վօրոնցով-Դաշկօ-վին և խնդրեց միջնորդել ուր հարկն է վե-րաբանաւու Շուշու թեմական դպրանոցը. որ 1903 թ-ի Բարձրագոյն հրամանով փակվել է: Թէ և Աշոտ եպիսկոպոս Շախնանցին յանձնված էր ժողովրդի կողմից մի բազմատարազ խնդրագիր, որ նա պէտք է ներկայացնէր Փոխարքային մի յատուկ պատգամաւորու-թեան հետ միասին, բայց պատգամաւորու-թիւնը չէ կարողացել կատարել իրան յանձ-

նաժ միասնական և ներկայացնել ժողովուրդի հանրապետական փոխարքային խոստացել է ծանօթանալ գործի հետ և ընթացք տալ նրան:

Ամսիս 7-ին առաւօտեան ժամը 10-ին, Մեսրոպ վարդապետ Տէր-Սովետեանը ներկայացաւ կողմնակց փոխարքային քաղաքացիական մասի օգնական Ն. Ա. Սուլթան-Կրիմ-Գրիգորին, որից ի մէջի այլոց խնդրեց, որ նա միջնորդի փոխարքային Նախիջևանի աղէտից ֆաշիստական ինքի օգտին հաւաքված հազուադէպները և իրենցինքնը վաղաճապով ձերբազատ հասցնելու ահալել և բացի դրանից թիւրքման գողթականները օգտին հաւաքված 28,000 բուրձի գումարը յատկացնելու մի և նոյն գաւառի ֆաշիստական ժողովուրդի բազմաթիւ կարիքները հոգացման համար: Սուլթան-Կրիմ-Գրիգորը խոստացաւ միջնորդել այդ հարցերի համար և մի և նոյն ժամանակ առաջարկեց Մեսրոպ վարդապետին իր կողմից գրաւոր կերպով ներկայացնել միջնորդութիւն փոխարքային:

Յուլիսի 6-ին Նորին Կայսերական Մեծութեան Կովկասեան Փոխարքային բաղդ ունեցան ներկայանալու Գորու գաւառի գերագնիները կողմից ընտրված 38 պատգամաւորները: Փոխարքան բարեհաճեց դրանց ընդունել պալատի սպիտակ դահլիճում, որից յետոյ նա նրանց ուղղեց հետևեալ խօսքերը: «Ուշադրութեամբ լսեցէք ինձ: Գորու գաւառի մի քանի տեղերում գերագնիները իրանց թիւը են աւելցնում մի քանի ապօրինի վարմունքներ, յարձակվելով կալուածատէրերի վրա, նրանց կարողութիւնը յափշտակելով և բռնի կերպով իւրացնելով: Օրէնքը արգելում է խիստ պատժուել և այդպիսի վարմունքները: Կայսրի հրամանով այդ անկարգութիւնների ժամանակ մասնաւոր սեփականատէրերը ուսուցած ֆաշիստները կանգնեցին գերագնիներից: Ինձ արդէն դեկտեմբերին գերագնիների ցանկութիւնները և կարիքները մասին: Այդ ցանկութիւններից շատերը ուշադրութեան արժանի են և դրա համար էլ ես ամեն տեսակ միջոցներ կը գործադրեմ ըստ կարելոյն շուտով բաւականութեամբ տալու դրանց, որի համար ես ամեն զէպքով կը հրաւիրեմ ընտրված մարդկանց և կը լսեմ նրանց կարիքները: Մի քանի գերագնիներ ֆաշիստական սակաւահոգութեան շնորհիւ այդ զէպքով, որքան հնարաւոր է, ես կ'օգնեմ գերագնիներին: Արքունական ազատ հողերը արածոնալ պայմաններով կապալով կը տրվին գերագնիներին: Բացի դրանից, եթէ մի քանի սեփականատէրեր ցանկանան իրանց հողերը վաճառելու, գերագնիները հողային բանկերի միջնորդութեամբ կարող են ձեռք բերել այդ հողաբաժինները: Գնացե՛ք հաղորդեցէ՛ք խօսքերս գերագնիներին և առաջե՛ք, որ ես նրանց հրաւիրեմ եմ հանգիստ և խաղաղ աշխատանքի: Թող նրանք իմանան, որ կանխի այն բոլորը, ինչ որ հնարաւոր է: Ես կատարեմ եմ Կայսրի կամքը, որ անդադոր հող է տանում գերագնիներին բարեկեցութեան համար: Ես շարունակ սպասում եմ, որ ձեռք իրանք գերագնիները կը հանգստանան և կը վերականգնեն իրանց խաղաղ աշխատանքը, սակայն, նրանց յուզումը և ապօրինի գործողութիւնները դեռ ևս շարունակվում են: Իմացե՛ք, որ այսուհետև այդպիսի գործողութիւնները սաստիկ կը պատժվին: Գնացե՛ք, Տէրը ձեզ հետ և հաղորդեցէ՛ք ձերազիններին այն բոլորը, ինչ որ լսեցէք ինձանից»: Դրանից յետոյ Փոխարքան իր սեփական ձեռքով պատգամաւորներից երկուսին յանձնեց կողմնակց քաղաքացիական ուղղած իր կողմը: Պատգամաւորներից մէկը խնդրեց Փոխարքային բարեհաճել կարգադրելու, որ գերագնիները հողաբաժինների չորրորդ մասը պահանջվի սովորական կարգով: Փոխարքան այդ կէտի համար նկատեց, որ այդ պահանջը առ այժմ կը կատարվի ինչ կարգով, որից յետոյ այդ հարցն իր ժամանակին խորհրդածութեան կենթարկվի: Դրանից յետոյ Փոխարքան ողջունելով նրանց, հեռացաւ դահլիճից: Պատգամաւորների ընդունելութեան ժամանակ ներկայ էին նաև Փոխարքայի քաղաքացիական մասի կառավարիչ Սուլթան-Կրիմ-Գրիգորը և Թիֆլիսի նահանգապետի պաշտօնակատար Վ. Արիշտակչան:

(H. Օ6.)

Ստացանք յօգուտ Նախիջևանի աղէտի հայ զոհերի օգտին 38 ռ. 40 կ., որ հաւաքել են Թիֆլիսում Ս. Մանուէլեանը և Մ. Մայրեանը:

Բօրժովում ծանր հիւանդութիւնից յետոյ վախճանվել է Ախալքալաքի քաղաքացիու-

Արշակ Տէր-Գրիգորեան, որ յայտնի էր իբրև գործունեայ մի անձ և վայելում էր թէ քաղաքի և թէ շրջակայ գերդերի յարգանքը և վստահութիւնը: Նա ընտրված էր կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակ պատգամաւոր, մասնակցում էր երկրաշարժից ֆաշիստականներին օգնող տեղական մասնաժողովի մէջ և առ հասարակ եռանդուն և շիտակ գործող մի անձնաւորութիւն էր:

Ներկայումս ուսուց արտաքին գործոց միջնորդութեան և պարսից կառավարութեան մէջ «Bak» լրագրի ասելով գրադրութիւններ են սկսված Բազուկ արեւելի կոտորածի ժամանակ ֆաշիստական պարսկահաղաթակներին բաւարարութիւն տալու համար: Արտաքին գործերի միջնորդութեան համար, ի հարկէ, շատ պարզ է, որ նրանց բաւականութեամբ տալու պահանջներ կը ստեղծի և միւս օտարահաղաթակներին մէջ, որոնք, նոյնպէս ֆաշիստներ են վերադարձել կոտորածների ժամանակ:

«Слово» լրագրի ասելով պարսից կառավարութիւնը դիմել է ուսուց կառավարութեան, որպէս զի վերջինս Պարսկաստանի դաւադան գաւառները ուղարկել շաքարագործութեան և գերագնիների հետ ծանօթ մի քանի մասնագէտներ, որոնց պարտականութիւնը պէտք է լինի շաքարային ճակնդեղի մշակութիւնը մտցնել այնտեղ, նրանից շաքար պատրաստելու համար: Դրանք նաև պէտք է աշխատեն հիմնել այնտեղ շաքարի մի քանի գործարաններ, Պարսկաստանում շատ առաւելած «Սորգո» բոյսից շաքար պատրաստելու համար: Վերոյիշեալ մասնագէտները Պարսկաստանից Պարսկաստան կը ճանապարհվին օգոստոս ամսի վերջին: Բայց դրանով չէ վերջանում Ռուսաստանի Պարսկաստանի հետ ունեցած բարեկամական յարաբերութիւնը, որովհետև Պարսկաստանից եկած մի քանի մարդկանց ասելով, պարսից կառավարութիւնը մտադիր է նաև խնդրել Ռուսաստանին, որ վերջինս իր վրա վերցնէ Թէհրանում բժշկական բարձրագոյն դպրոց հիմնելու նախաձեռնութիւնը տեղացիներից բժիշկներ պատրաստելու համար:

Մի պարոն, Արա Նիկողայեան անունով, նշանակել էր արեւելեան համերգ յունիսի 19-ին, Վեոցեղի թատրոնում, բայց անյայտ պատճառներով չը կայացաւ համերգը այդ օրը, և յետաձգվեց յունիսի 6-ին: Դժբաղդաբար, այդ օրը նոյնպէս համերգը չէ կայացել: Պ. Նիկողայեանը ներկայումս էլ չէ բարեհաճում յայտարարել ի տեղեկութիւն նրանց, որոնք առիթ են ունեցել տոնակներ վերցնելու, թէ երբ վերջապէս կը կայանայ համերգը: Եւ կամ թէ՛ բոլորովին չը կայանալու զէպքով վերադարձնել հասարակութեանը տոնակների փողերը:

Ստացանք Նախիջևանի ֆաշիստների օգտին մի խումբ հայ զինուորներից 6 ռ. 05 կ.: Նոյն նպատակով հանդուցեալ Յարութիւն Խիթարեանի թաղման միջոցին Տէր-Աղէքսանդր Տէր-Յովհաննիսեանի յորդորով ժողովված 3 ռ. 61 կոպէկ:

Ստացանք Զիտաուր կայարանում Սիդորակ Գասպարեանի ձեռքով հանգանակած, Մարգար Տէր-Յարութիւնեանի միջոցով յօգուտ Նախիջևանի աղէտի հայ զոհերի 63 ռ. 30 կ.: Այդ գումարը հանգանակված է յիշեալ կայարանում ապրող հայերից:

«Варж. Вѣд.» լրագրերը հաղորդում է, որ Ս. Վիտաուր ստացել 5,000,000 բուրձի արտադրող ծախքերի համար, Եւպոնիայի հետ հաշտութեան բանակցութիւնները առիթով, և 400 բուրձի օրական թողալ արտասահմանում գտնված ամբողջ ժամանակի համար:

ԲԱԳՈՒԻՑ մեզ գրում են. «Մի քանի ժամանակ առաջ Լուրայի պրիստաւ Կարազօրսկին հեռացրվեց պաշտօնից այն պատճառով, որ տեղական քաղաքականութիւնը մեղադրվել էր թէ նա նպաստում է ժողովուրդի մէջ յուզմունք տարածելու: Բազուկ խաղաղարար յանձնաժողովը, իմանալով, որ այժմ Կարազօրսկին պրիստաւի պաշտօն վարում է Շախխան, դիմեց զինքնաշահանգապետին, խնդրելով հեռացնել նրան պաշտօնից, որպէս զի ժողովուրդի մէջ խաղաղութիւնը խախտեց: Եւ ոչ մի առիթ չը մնայ»:

ԲՈՒՆԱԳՈՐ գերդեր մեզ գրում են. «Այս տարվայ նման տարի մեր ժողովուրդը ընչ է յիշում. ամբողջ մայիսին ամեն օր տեղացիները անձրևներ, ահա յունիսն էլ է վերջանում, իսկ անձրևները չեն դադարում. անձրևը իր ժամանակին մեծ օգուտներ տուաւ ցանքերին, որ անցեալ տարիներից լաւ է. սակայն այժմ, երբ հնձի ժամանակ է, մշտական անձրևներն ու մառախուղը ֆաշիստներին և ժամագողներին ու ուշացնում հունձը, որովհետև եղանակները այնքան ցուրտ են, որ ամսիս 18-ին շրջակայ տարերը ձիւնով ծածկվեցին: Յունիս ամսին ձիւնը Բացի այդ անձրևներից ֆաշիստներին և հարած խոտին: Դիւղացեց միջամասնութեան հացը վերջացել է. մինչև Նախիջևանի զէպքերը ցորնատէրերը գնէ սոմարին կէս սոմարով (1 փ.) տալիս էին. իսկ այժմ իմանալով, որ կարող է ցորենը շատ թանկանալ չեն ծախում նոյն իսկ սոմարը 3 ռ. 20 կոպէկով, (առաջ 2 ռ.): Օգտվելով այն հանգամանքից, որ երթեկութիւնը բաւական դժուարացել է, մեր խանութպանները ամեն բան թանկացրել են, օրինակ շաքարը 25 կ. (36 վերստ հեռու Գորիսում 17 կ.), սպիտակ նաւթը 10 կ., սևը—7 կ., ալիւրի պուրը 1 ռ. 20 կ., պարբի պուրը—3 ռ., իւղը—10 ռ. (կարագը):

ՄՇԱԿԻ ՀՅՈՒՄՈՐԻՍՏԵՐԸ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՆԵՑ

8 յուլիսի
ՊԵՏԵՐՈՒՐԻ: Ամենապատաւ հեռագրի ֆանտաստիկ—գեներալ Լինկել, 1905 թ. յուլիսի 7-ից. «Զօրք ճակատի վրա փոփոխութիւն չը կայ: Եւպոնիայի Զակադրան յուլիսի 4-ի առաւօտը երկաց Գորէայի ափերում սկսած Առաւելուի գետի գետաբերանից մինչև Լինկելի հրաւանդան: Տեղեկութիւն է ստացվել, որ Առաւելուի գետաբերանը եւպոնիական պատերազմական նաւերը ուղարկում են: Եւպոնիական երկու աղանաւներ ուղղվել են Գորէայի ծոցը և Օնգի գետի վրա սկսել են թնդանթաճութիւն, աշխատելով մեր գնդի կայարանը ուղարկել: Օնգի ծոցի մօտի պահապան զինուորները հրացան են բռնել ականանաւերի վրա երկացողներին և դրանով ուղարկել են ուղղութիւնը ուղղորդելու դարձել են զէպի իրանց: Ականանաւերը պահանջներ են զէպի ծոցը: Մի և նոյն ժամանակը Գորիսովի ծոցը մտել են չորս ականանաւեր, որի ափին իջեցել մօտ 20 եւպոնիական նաւատիրներ, որոնք փչացրել են մեր հեռագրաթիւերը: Օնգից աւելի հարաւ եւպոնիական չորս կրէյսերներ ուղարկեցին մեր պահակը Աննա ծոցի մօտ: Տեղեկվայ ժամի 4-ին եւպոնիական նաւերը միացան և հեռացան զէպի ծոցը:

ՏՕԿԻՕ, յուլիսի 7-ին: Դիւմա ծովագետը հաղորդում է, որ Մախալին յարակիցողական գոտիներ յուլիսի 4-ին Սուխուսի ծովերում կալանաւորեց ուսուց «Բախան Սուվորով» զրահաւորի կօմանդայի մի մասը, որը առաջիկա մտել էր անգլիական Օրիդա նաւը, իսկ սա իբրև պրիզ կալանաւորված էր: Յիշեալ նաւը, որ ուղղվում էր կօմանդայի ձեռքով վաղիկօստից, Բարոնեանի նեղոցում նստեց աւազի վրա և այրվեց ուսուցների ձեռքով: Մի օֆիցէր տաքը նաւատիրներով գնաց զէպի Կորսակովեան կայարանը օգնութեան համար և նրանց մասին այդ օրից լուր չը կար: Եկեպոնի ֆաշիստները մասը՝ միջմասն և 13 նաւատիրներ, հասաւ Մախալին և այժմ բռնվել են եւպոնիացիներից: Այդ գերիները ցոյց տուցին, որ երկու օֆիցէր և 14 նաւատիր ֆաշիստներ են դեռ Իտալիայի կողմը մի ամսեայ ուսուցների պաշարով: Մախալինում երկու հաբիւր գերիներից աւելի են վերցրված: 10.7.05, 7 յուլիսի: Համայնքների ժողովը 90 ձայնի առաւելութեամբ ընդունեց մի օրէնքի նախագիծ, որով չը պիտի թողարկվին Անգլիա եղող օտար գաղթականներ իբրև անյարմար տարեր: Բացառութիւններ թոյլ են տրվում այն զէպքում երբ մարդիկ ապաստան են գտնում իրանց քաղաքական և կրօնական համոզմունքները պաշտպանելու: Հաստատվում է այն լուրը, որ Անգլիո գերմանական սինտիկատ Վալիսում ձեռք է բերել բանաւորների կրօնաւոր ան-խայիս հողեր: Կառավարութեան պարլամենտում յայտնեց, որ հիմունք չը կայ կառավարչական միջամտութիւնը քանի որ գնված հողերը այն շրջանից դուրս են գտնվում որտեղեց կառավարութեան նաւատորմից համար ստանում է քարածուխ:

ՏՈՒՐԻՆ, 8 յուլիսի: «Memento» լրագրի սեփական թղթակիցը Դիւմաից հեռագրում է իր խօսակցութեան մասին, որ նա ունեցել է Արիսուգալա իշխանի շաքարի անդամներից մէկի հետ: Այդ անձը յայտարարել է, որ իշխան Արիսուգալա Եւրօպա հաստատելու գլխաւոր նպատակը կայանում էր նորոգել անգլո-եւպոնիական դաշնագրութիւնը: Նոր դաշնագրութիւնը իր մէջ ամփոփում է աւելի ընդունելի, Եւպոնիայի պարտաւորվում է պաշտպանել անգլիական շահերը չինական ջրերի շրջակայքում: Անգլիան յետ կը կանչի իր նաւատորմի մի մասը, որը կը պահէ Խաղաղ ովկիանոսում: Անգլիան պարտաւորվում է պաշտպանել Եւպոնիայի քաղաքական և տնտեսական գործունէութիւնը Մանջուրիայում, Գորէայում և Չինաստանում: Պատերազմը վերջանալուն պէս, Եւպոնիան Չինաստան կուղարկէ իր սպաներին, չինական զօրքը կազմակերպելու համար: Անգլիան երաշխաւորում է ծրագրի պահպանութիւնը օտար պետութիւնների, մասնաւոր Գերմանիայի պահանջից, որ ինքը ձգտում էր կատարել վերանորոգական աշխատանքներ:

ՏՕԿԻՕ, 3 յուլիսի: Մինչև այժմ եւպոնիացիները գերի են վերցրել Մախալինում 461 մարդ, որոնց թիւում Ալեքսէյվիչ գնդապետին և 13 օֆիցեր: Հիւսիսային Գորէայում ուսուց զօրքերը միմեկնում են: Տիւնէն գետի շրջակայքում սպանվում է շուտով նշանաւոր ճակատամարտ: Լրագրից իրենից տեղեկութիւններով եւպոնիացիները գերի են վերցրել գնդապետ - Արքիմեդիւն, Կորսակովեան կայարանի պահակաւոր պետին: Եւպոնիացիները կորցրել են 70 մարդ, իսկ ուսուցները թողել են սպանված 4 օֆիցեր, 12 ուսուց-օֆիցեր և 100-զինուորացի աւելի: Ռուսաց զօրքերը վախճանվեցին զէպի հիւսիս անկարող են էական դիմաւորութիւն ցոյց տալ: Եւպոնիական զօրքերի գործողութիւնները կանգնեցրված են անձրևների պատճառով: Իբրեւ-բերին այս տարի ամենին չէ երկացել:

ՎԻՐՈՐԻ, 8 յուլիսի: Ժամը 3 և 38 ռ. քաղաքի կենտրոնում վտանգաւոր վէրք ստացաւ փորին և ոտքին ժանդարմական վարչութեան պետ Կրիստաֆէլօն: Նրա դրութիւնը վտանգաւոր է: Նահանգաւոր բռնված է: Նա մինչև նախկին նահանգապետ Մախալինովի սպանողների փորձանդունքից:

ՊԱՐԻՑ, 8 յուլիսի: Սենատային յանձնաժողովը—Եկեղեցի պետութիւնից բաժանելու խնդրի մասին վերջացնում է այսօր ծրագրի ընդունութիւնը: Պարլամենտը բռնաբարձ ըստ յօդուածների ընդունվեցին առանց փոփոխութեան:

ԼՕՆԴՈՆ, 8 յուլիսի: Երեկոյեան նիստում—պատգամաւորների ժողովում ամենը զբաղված են կառավարութեան պարտութեան հարցով: Սակայն Բալֆուրը լիակատար հանգստութեան պահպանեց: Լաւ գիտակ շրջանները այն կարծիքի են, որ Բալֆուրը չի հրաժարվել լիազօրութիւնից, այլ կը պահանջէ երկրորդ բռնաբարձութիւն, որպէսզի հնարաւորութիւն տայ իր կողմնակիցներին պաշտպանել կարենալու: Բացի դրանից կարեւոր է այն հանգամանքը, որ այժմ կառավարութիւնը աւարտում է բանակցութիւնը Եւպոնիայի հետ, անգլո-եւպոնիական դաշնագրութիւն ընդլայնման և երկարատեւութեան համար:

9 յուլիսի
ՊԵՏԵՐՈՒՐԻ: Թագաւոր Կայսրը Բարձրագոյն բարեհաճեց Պետերբուրգ կանչելու Վրաստանի Էկզարխ սրբազան Ալեքսէյին: Ներկայանալու Սրբազանը Սինօդին: Յուլիսի 4-ին հրապարակվել է Բարձրագոյն բնակրպտ Վրաստանի Էկզարխ, Կարթուլիսիայի և Կախեթիայի եպիսկոպոս Նիկոլայի անունով շրջանորոշող աղանաղեայ խաչ կրելու վեղարի վրա:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 8 յուլիսի: Այսօրվայ սովորական աղօթքի համար պալատից դուրս գալու ժամանակ նետվեց ուսուց Սուլթանը չէ ֆաշիստ:

ՊԱՐԻՑ, 8 յուլիսի: Տեղեկվայ ժամը 4-ին Վիտաուր ժամանեց, որին դիմաւորեց ուսուց գետան Նիկիթովը, Կասպինին, Բուլիէի դիւանապետ Սորոն և Լիպինը, ոստիկանութեան պրեֆեկտը Վիտաուր իշաւ «Վիտաուրստեր» հիւրանոցում:—Չինացիները Ծանգալում և Աւոյայում ամերիկական ապրանքների վերաբերմամբ բոյկոտ են արել:—Չինաստանը գերմանական զինուորները չը կայ կառավարչական միջամտութիւնը քանի որ գնված հողերը այն շրջանից դուրս են գտնվում որտեղեց կառավարութեան նաւատորմից համար ստանում է քարածուխ:
